

TEN HOOVEN

THEO BOER

GODFRIED ENGBERSEN

Theo Boer (1960) is universitair docent ethiek aan de Protestantse Theologische Faculteit te Utrecht. Hij publiceert in wetenschappelijke tijdschriften onder meer over de relatie tussen geloof en politiek in het Derde Rijk. Daarnaast is hij regelmatig aanwezig in discussies in de media over ethische onderwerpen, waaronder het *Nederlands Dagblad*.

Godfried Engbersen (1958) is hoogleeraar algemene sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij heeft veel geschreven over hedendaagse vormen van sociale ongelijkheid. Hij publiceerde onder andere de tweede studie *De ongekende stad* (1999), de reeks *Arm Nederland* (1997-2000). vorig jaar verscheen van hem *Fatale remedies. Onbedoelde gevolgen van beleid en kennis*.

Een benauwend Nederland?

In Amerika ontmoet je elkaar op de snelweg en in de shopping mall. De Europese culturen zijn van oudsher veel meer met elkaar verweven, alleen al vanwege het ruimtegebrek. FOTO ANP/JOEN SUIJK

door Marcel ten Hooven

Tegenstanders van het kabinet-Rutte/Verhagen vrezen dat het politiek verbond van VVD, CDA en PVV een benauwend klimaat teweeg zal brengen, met hoogoplopende tweespalt in de samenleving. Voorstanders werpen tegen dat de maatschappelijke zorgen over de immigratie eindelijk hun weerslag hebben gekregen in een restrictief beleid.

Een juf van groep acht van een basisschool in de Haagse Schilderswijk, met alleen kinderen van immigranten, vertelde hoe een grote angst zich meester had gemaakt van haar leerlingen, de dag na de verkiezingsoverwinning van Geert Wilders. „Moeten we nu het land uit, juf?“, was een veelgestelde vraag. „Word ik nu gedwongen mijn hoofddoekje af te doen?“ Ethicus en CDA-lid **Theo Boer** kan zich de vrees van de migrantenkinderen goed voorstellen, hoe nuchter hij ook wil blijven te midden van alle ongerustheid die het aantreden van het kabinet-Rutte veroorzaakt. Boer: „Is dit mijn ideale kabinet? Neen. Is dit een rampzalig kabinet? Nee, ook niet. Het is geen kabinet-Mussert. Er zijn veel mensen die dat lijken te suggereren. Boven ons debat over het multiculturele Nederland hangt nog steeds die zeventig jaar oude schaduw van wat er verschrikkelijk mis kan gaan. Sindsdien denken velen dat elk spreken in termen van nationale identiteit vroeg of laat in een holocaust moet eindigen. Dat neemt niet weg dat ik me kan inleven in die existentiële angst van de kinderen in de Schilderswijk. Een van de grote gevaren van dit politieke verbond van VVD en CDA met Wilders is dat de integratie geen kans meer krijgt. Dat de discriminatie van al die immigranten die al lang bij ons zijn, hier in Nederland, toeneemt. Ik vrees dat dit de vervelende bijwerking zal zijn van het verbond van Wilders met VVD en CDA, hoewel dat effect wel getemperd zal worden doordat Wilders niet meer dan een gedoogrol vervult.“

Heeft ze legitimiteit

Boer reageert op de vraag of het aantreden van het kabinet-Rutte de samenleving verder uit het lood zal slaan, met alle risico's op ontwrichting, dan wel juist meer rust zal brengen, nu de maatschappelijke zorgen over de immigratie zijn vertaald in een zo restrictief mogelijk beleid. De socioloog **Godfried Engbersen** vrees voor het eerste. Met hun akkoord met Wilders hebben VVD en CDA zich verbonden met een groepering die telkens weer een vijandbeeld van moslims schetst. Engbersen: „Mensen krijgen van Wilders de boodschap dat het legitiem is een hetze tegen een grote groep medeburgers te voeren. Nederland dreigt zo een verdeelde samenleving te worden. Dat is de boemerang die in ons gezicht dreigt te vliegen. De allochtonen krijgen het idee dat zij voor van alles en nog wat als zondebok worden aangewezen. Zij zijn de moslim die niet deugt. Daarbij komt dat de immigranten niet de enigen zijn tegen wie permanent wantrouwen wordt gewekt. Een grote groep van kunstenaars, schrijvers, programmamakers, intellectuelen ervaart ook een benauwend klimaat, alsof er voor hen geen plek meer is in het ideaalbeeld dat dit kabinet van Nederland heeft. Dat zal tot oppositie leiden. Het is wat paradoxaal: er is maatschappelijk onbehagen, reëel maatschappelijk onbehagen, en dan wordt beleid geformuleerd dat alleen maar nieuw onbehagen zal creëren.“

Wordt dit een land waar veel mensen zich niet meer thuisvoelen?

Boer: „Nou, echt zorgwekkend is de positie van de allochtonen. Over hun zelfbeeld maak ik me meer zorgen dan over de toekomst van de culturele elite. Die redt zich wel, hoe vervelend het ook is dat er op een verdachtmakende wijze over hen wordt gesproken.“

Engbersen: „Ik ben dat niet met je eens. De rode draad in het beleid is dat hoge eisen worden gesteld aan mensen in kwetsbare posities. De collectieve zorg voor hen wordt minder. Gehandicapten, jongeren in de Wajong, kunstenaars, kortom, een veelheid van groepen moet meer voor zichzelf gaan zorgen. Zij zijn de losers van deze maatschappij en dat is hun eigen schuld. Ondertussen worden de mensen met geld en invloed ontzien. Dat verwondert mij, vooral van het CDA, dat toch een traditie in sociaal beleid heeft.“

Boer: „Dat is waar, daarop heeft het CDA duidelijk moeten inleveren. Ik ben, al met al, voorstander van de komst van het kabinet, maar op voorwaarde dat het CDA zich niet vereenzelvigt met het regeer- en gedoogakkoord. Dat blijft een compromis, waarvan de partij niet moet zeggen dat het volledig christen-democratisch is. Dan zou het CDA zichzelf als middenpartij hebben opgegeven.“

U bent voor het kabinet, maar u zegt ook dat het CDA zijn middenpositie in de waagschaal stelt?

Boer: „Het is een goede zaak dat het CDA dissidenten in de fractie heeft. Dat zijn geen lastposten die weggewerkt moeten worden, integendeel, zij zijn het signaal dat het CDA tot aan de grens is gegaan van wat het aankan. Daarom is het essentieel dat Wilders en zijn groepering geen deel uitmaken van het kabinet. Ik zou faliekant tegen een volwaardige coalitie met de PVV zijn geweest, vanwege die anti-islamretoriek. Hoewel de gedoogconstructie het nadeel heeft dat Wilders geen vuile handen maakt bij moeilijke maatregelen, staat daar het voordeel tegenover dat er in het regeerakkoord geen spoor is te vinden van zijn nare retoriek. Aan de hand van het transport van hulpgoederen naar Sudan schetste de filosoof Brian Barry ooit hoe volledig tegenstrijdige motieven één en hetzelfde goede doel kunnen dienen. De ene vrachtwagenchauffeur zal zeggen dat hij de goederen naar de vluchtelingen transporteert om de communistische heilstaat te vestigen, de ander dat hij de christelijke naastenliefde in praktijk brengt. Ze doen hetzelfde, om totaal uiteenlopende redenen. Zo is het ook met maatregelen op het terrein van immigratie. De coalitie heeft goede papieren voor het beleid om het aantal immigranten terug te dringen, maar ik prijs mij gelukkig dat Wilders' bombast daarin niet voorkomt. Hier ligt ook het mijnenveld voor Rutte en Verhagen. Zullen zij erin slagen het spook van de anti-islamhetze te weerstaan?“

Engbersen: „Nemen VVD en CDA nu echt zoveel afstand van Wilders? Ik denk het niet.“

Dit kabinet bestaat bij de gratie van Wilders. Wat we permanent te horen zullen krijgen, is de tegenstrijdige boodschap dat een en hetzelfde beleid goed is omdat het kwetsbare mensen emancipeert, ofwel goed is omdat het deze mensen juist verjaagt. Er zal een permanent discours plaatsvinden over de betekenis van het beleid, met telkens die tegenstrijdige uitleg. Hoe lang is dat vol te houden? Hoe lang kan deze coalitie met gespletten tong spreken?“

Toon maakt muziek

Zal het kabinet niet juist meer rust in gespannen verhoudingen brengen, nu het met een restrictief beleid reageert op de maatschappelijke zorgen over de immigratie?

Engbersen: „Enerzijds weerspiegelt het regeer- en gedoogakkoord zeker de opvatting van grote groepen in de samenleving, óók van het electoraat van het CDA en óók van PvdA-kiezers. Zij vragen om dit beleid. Maar het is wel de toon die de muziek maakt. VVD en CDA spreken net als de PVV in een nogal maximalistisch, populistisch vertoog over veiligheid en migratie. Ruw en plat. Het CDA durft daar geen weerstand aan te bieden. Daardoor wordt een volkomen gEDAteerd beeld van veiligheid en migratie geschetst. Kijk naar de objectieve gegevens, dan zie je dat Nederland veiliger is dan vroeger en dat kansarme groepen in nog maar zeer beperkte mate Nederland binnenkomen. VVD en CDA dreigen medeverantwoordelijkheid te nemen voor het ontstaan van een nationalistisch, populistisch

Nederland, waar veel mensen zich niet thuis zullen voelen. Een benauwend Nederland. Er wordt een speciale politie opgericht voor de arme dieren, maar migranten moeten we tegenhouden. Dat is cynisch. Ondertussen blijven de ingrepen die echt noodzakelijk zijn uit, om de woningmarkt te versterken te breken, de arbeidsmarkt flexibeler te maken, de zorg voor de toekomst te verzekereren, de solidariteit tussen generaties zeker te stellen. Hier zijn VVD en CDA een *sûr place* met elkaar aangegaan, om Wilders gunstig te stemmen.“

Boer: „Er zijn zeker grote gevaren bij een kabinet met Wilders in de gedoogrol. Hij hakt in op de moslims, hoe lang ze ook al in Nederland wonen. De handreiking die we moeten doen is dat wie hier woont alle burgerrechten heeft, zonder uitzondering. We hebben die mensen hard nodig en we spreken ook onze waardering voor hen uit. Dat is het grootste gevaar van de gedoogconstructie met Wilders – dat juist het tegendeel van die handreiking wordt gedaan. Dan blijft integratie uit en wordt precies het tegenovergestelde bereikt van wat het kabinet zegt te willen bereiken.“

Waarom dan toch uw ja-woord voor dit kabinet?

Boer: „Het punt is dat niet alle angsten voor dit kabinet gerechtvaardigd zijn. Ik deel de zorg over de cohesie van dit land. Daar moeten wij ons op een hernieuwde wijze druk over maken. Culturele pluraliteit is een verworvenheid, zonder meer, maar er zijn grenzen daaraan. De cultuur moet ook een zekere eenheid vormen. Dat is een populair-

re, maar daarmee nog niet onjuiste hartenkreet, die links al te lang heeft onderdrukt, als ik me wat polariserend mag uitdrukken. Rechts heeft hier het initiatief genomen. Daar betaalt links nu de prijs voor, helaas, want de zorg om de sociale cohesie is nu juist de geestesverwantschap tussen de sociaal-democratie en de christen-democratie.“

Is het niet juist dat streven naar eenheid van de cultuur dat Wilders vertaalt als een strijd tegen de islam? Dat streven is voor hem de rechtvaardiging voor het ongewenst verklaren van moslims.

Boer: „Daarom zeggen VVD en CDA terecht dat het erom gaat nieuwe sociale onderklassen te voorkomen, van mensen die geen aansluiting hebben met de Nederlandse cul-

Er komt speciale politie voor de arme dieren, maar migranten moeten we tegenhouden

tuur. Daarom is het goed dat het woord 'islam' niet in het regeerakkoord staat.“

Engbersen: „Dat idee van een eenheidscultuur wint momenteel overal in Europa aan populariteit. En juist dat idee werkt toch in de hand dat de moslims in het immigratiedebat de gebeten hond zijn? Daarom is goed dat VVD en CDA in het regeerakkoord nadrukkelijk de vrijheid van godsdienst hebben gegarandeerd. Ook daarom wordt het van belang wat Wilders de komende jaren doet. Speelt hij elke dag voluit op het orgel om daarbij groepen moslims te attackeren. of doet hij het rustiger aan en speelt hij af en toe een verzoeknummer voor zijn electoraat?“

Boer: „Daar moet het CDA zeer allergisch voor blijven, voor onvergeeflijke ideeën als het verscheuren van de koran of woorden als 'kopvoddentax'. Wat mij interesseert is of Wilders zijn retoriek in de aanloop naar de kabinetsformatie alleen tijdelijk heeft opgeschort of dat hij werkelijk een vorm van politieke wellevendheid heeft aangomen. Ik vrees het eerste. Dat heeft dan weer wel als voordeel dat het CDA zich een volgende keer wel twee keer zal bedenken voordat het weer tot politieke samenwerking besluit.“

Wat bedoelt u precies als u spreekt over het verlangen naar eenheid van de cultuur?

Boer: „Ik zou een nog problematischer begrip in de mond kunnen nemen: Leicultuur. Cultuur, dat is een moeilijk te definiëren begrip. Een Nederlander heeft een heleboel identiteiten. Hij is man of vrouw,

katholiek of moslim, stelling of plattelander. En hij is ook Nederlander. Dat is een van de identiteiten die hij heeft. Geen alles-bepalende eigenschap maar wel een gevoel van verbondenheid met andere Nederlanders, hoe moeilijk dat ook onder woorden is te brengen. Welnu, de culturele diversiteit in Nederland lopen nu zo ver uiteen dat de ene groep soms niets meer te maken heeft met de andere, helemaal niets. Er moet meer zijn.“

Het hoeft toch geen probleem te zijn als we van waarden verschillen, zolang we maar een aantal gedeelde normen hebben?

Engbersen: „Ja. In de Amerikaanse samenleving is dat ook gelukt. Daar praten ze helemaal niet over een leidende cultuur, laat staan een eenheidscultuur. Dat is een samenleving die in staat is gebleken een zekere eenheid te maken uit een pluraliteit van levensstijlen. Dat zie je in andere wereldsteden ook, in London, Parijs, Berlijn. Ik ben ervan overtuigd dat een realistisch beleid voor inburgering, arbeidsparticipatie, veiligheid, noem maar op, uitgaat van een aantal gedeelde normen. Mensen moeten dezelfde taal kunnen spreken, de democratie eerbiedigen en zich aan de wet houden. Op die drie vereisten kun je mensen aanspreken. Maar daarbij moet het wat mij betreft ook blijven. Ik vind het onjuist om te streven naar een herontdekking, dan wel herontwikkeling van een 'Nederlandse' cultuur, waaraan migranten zich zouden moeten aanpassen. Dan voeg je zoiets ongrijpbars, subjectiefs als een culturele dimensie toe aan objectieve normen. Dat is gemakkelijk voor misbruik vatbaar.“

Dankzij ruimtegebrek

Boer: „Ik heb wel een vraagteken bij dat ideaalbeeld van de Verenigde Staten. Ik ken dat land en vind het geen voorbeeld voor Nederland. In Amerika is het wel gelukt, kun je zeggen, om grote groepen immigranten op te vangen, maar het land bestaat daardoor wel uit een lappendeken van subculturen. Je ontmoet elkaar op de snelweg en in de shopping mall. De Europese culturen zijn van oudsher veel meer met elkaar verweven, alleen al vanwege het ruimtegebrek hier. En het is nog niet gezegd dat Amerika tot in lengte van dagen kan doorgaan met het differentiëren in verschillende subgroepen. Kijk in Californië naar de Bay Area bij San Francisco, waar aan de ene kant van de baai veelal zwarte mensen wonen in armoedewijken en aan de westkant, in Silicon Valley, vooral de rijken. Ik vind dat bepaald geen voorbeeld voor Nederland.“

Dus als wij het in Nederland hebben over een eenheidscultuur, hoe beladen dat woord ook is, dan hebben we het toch over het delen van net iets meer dan alleen een aantal normen. En dan heb ik het niet over ervwtensoep, of over sinterklaas, maar wel over meer dan het respecteren van de moedwet en het spreken van de taal. Er moet gewoon een minimale vorm van sociaal of moreel begrip zijn.“